

О. О. Кахович,
викладач, Академія митної служби України

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРИВАТНОГО ВЛАСНИКА В УМОВАХ ОПТИМАЛЬНОЇ СТРУКТУРНО- ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

У статті проаналізовано вплив процесів роздержавлення і приватизації власності на можливості забезпечення умов оптимальної структурно-інвестиційної політики

The influence of privatization's processes on possibility of providing of terms of optimum structural and investment policy is analyzed in the article.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Перехід на ринкові відносини не викликав появи "ефективного приватного власника" в Україні, через це можна говорити про необхідність проведення активної державної структурно-інвестиційної політики, що характеризує можливість включення підприємств до реалізації державних інвестиційних програм.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Проаналізуємо те, як вплинули процеси роздержавлення і приватизації власності на можливості забезпечення умов оптимальної і збалансованої структурно-інвестиційної політики на прикладі одного з провідних регіонів України — Дніпропетровської області.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Криза, що охопила економіку України, проявилася і в Дніпропетровській області, особливо в структурно-інвестиційній сфері. Це зумовлено наступною специфікою господарської спеціалізації області:

1) провідну роль в економіці відіграє розвинутий промисловий комплекс, що володіє значним виробничо-технічним потенціалом. Водночас промислове виробництво характеризується недосконалою структурою та значною залежністю від кон'юнктури зовнішніх ринків. Структура промисловості України проілюстрована на рис. 1.

2) переважання в галузевій структурі промисловості області металургії (обсяги реалізованої продукції металургії складають 42,4% від загального обсягу по області), яка через застосу-

вання енергоємних застарілих технологій найбільш потерпає від зростання цін на ринку енергоресурсів;

3) значна частка в промисловості галузей загальноукраїнської спеціалізації (машинобудування, металургія, хімічна та нафтохімічна галузі, окремі виробництва легкої промисловості), орієнтованих на вітчизняні та іноземні ринки, міжрегіональну кооперацію, втрата яких, через незалежні причини, визначила відповідну пригнічену реакцію даних галузей на реформи;

4) надмірна концентрація промислового виробництва (рівень концентрації галузі у 2—3 рази перевищує середній по країні), наявність великих і надвеликих підприємств з їх потужним виробничо-технічним потенціалом і громіздкою соціальною інфраструктурою, зокрема Північний та Інгулецький гірничо-збагачувальні комбінати, ВАТ "ДМЗ ім. Петровського", ЗАТ "Іста-центр", ВАТ "Дніпровський меткомбінат ім. Дзержинського", ВО "ПМЗ ім. О.М. Макарова", ВАТ "Нікопольський завод феросплавів", ВАТ "Павлоградвугілля", ВАТ "ДніпроАзот", ВАТ "НТЗ" та інші великі підприємства;

5) нині на діяльність великих підприємств області мають вплив різні ФПП. Більшість підприємств гірничорудного комплексу області, а саме: ВАТ "Суша балка ГЗК", ВАТ "Південний ГЗК", ВАТ "Марганецький ГЗК", ВАТ "Інгулецький ГЗК" (частина акцій), ВАТ "Орджонікідзевський ГЗК" — перебувають під впливом групи "Приват". Більшість трубних заводів сьогодні володіє група "Інтерпайп", до складу якої входять ВАТ "Інтерпайп Новомосковський трубний

завод", Нікопольський та Нижньодніпровський трубні заводи, ТОВ "Інтерпайп Ніко Г'юб", ВАТ "Нікопольський феросплавний завод";

6) наявність в структурі паливно-енергетичного комплексу області переважаючого сектора вугільної промисловості, що підлягає реструктуризації;

7) значна диспропорція між виробництвом засобів виробництва та виробництвом споживчих товарів;

8) переважання матеріаломісткого та енергоємного виробництва;

9) неефективна структура зовнішньої торгівлі, що зводиться до сировинної спрямованості експорту;

10) сировинне спрямування економіки, яке спричиняє руйнування природно-ресурсного потенціалу та погіршення екологічної ситуації в регіоні.

За період (1990—1999 років) в області спостерігалось неефективне використання природного, виробничого та трудового потенціалу, а також відсутність заходів щодо його кількісного та якісного відтворення. Як наслідок — накопичення проблем виробничого, соціального та екологічного характеру.

У 1993—1994 роках обсяги виробництва досягли критичного стану в усіх галузях економіки. В 1995 році спостерігався катастрофічний занепад промисловості, обсяг промислового виробництва скоротився у порівнянні з 1990 роком на 55%. Через нестачу коштів підприємства повністю припинили впровадження досягнень НТП у виробництві. Деяким підприємствам області вусупереч кризі за обсягами виробництва вдалося вийти на рівень 1990 року (ВО "Павлоградвугілля", "Дніпропетровський тепловозремонтний завод", "Баглійський завод котельно-допоміжного устаткування і трубопроводів").

З 1996 року почалося уповільнення темпів спаду виробництва у більшості підприємств області. Поступове нарощування обсягу виробництва розпочалося в 1999 році і на кінець року становило 102,5%. Реформи остаточно перебудували структуру виробництва. На початку реформ більше 90% всієї продукції випускали державні підприємства, на даний час основні обсяги виробництва забезпечують підприємства недержавного сектора.

З початку 2000 року промислової політика набуває більш системного змісту в формуванні ринкових відносин і створенні ринкового середовища — впроваджуються ефективні організаційні форми господарювання, здійснюються заходи з реструктуризації, санації і банкрутства збиткових підприємств, суттєво активізується інвестиційна діяльність.

Звернувши увагу на галузеву структуру промисловості (табл. 1.), можна зробити висновок про те, що промисловість області визначають дві основні галузі — металургійна та добувна, зокрема неенергетичних матеріалів.

Збитковими галузями виявилися виробництво електроенергії, газу та води, легка промисловість, ЦПП: видавнича справа, виробництво машин та устаткування.

У 2008 році на динаміку промисловості області найбільше вплинуло ста-

новище в гірничодобувній, металургійній, харчовій та хімічній галузі. У 2008 році обсяги промислового виробництва становили 91,4% відносно 2007 року (по Україні — 96,9%).

У другому півріччі 2008 року відбувалось поступове скорочення обсягів промислового виробництва. Основною причиною уповільнення виробництва є падіння кон'юнктури світового ринку металопродукції. Різке підвищення світових цін на енергоносії, коксове вугілля, постійне підвищення залізничних тарифів, послуг на перевезення й ставок портів з переробки вантажів — усе це викликало падіння обсягів промислового виробництва в порівнянні з показниками 2007 року.

Не досягнуто рівня минулого року в хімічній промисловості (97,3%), виробництві коксу (88,0%), на підприємствах металургійної промисловості (84,2%).

У металургійній галузі, яка становить 43% обсягів промисловості області, скорочено виробництво чавуну — на 19,4%, сталі — на 22,3%, прокату готових чорних металів — на 22,7%, труб — на 9,5%. На підприємствах хімічної та нафтохімічної промисловості зменшено виробництво шин — на 9,0%, аміаку — на 9,6%. Деякі підприємства призупинили свою діяльність, зокрема ВАТ "Марганецький ГЗК", ВАТ "Орджонікідзевський ГЗК", ТОВ "Інтерпайп Ніко Т'юб", ВАТ "Дніпропетровський лакофарбовий завод". На ВАТ "Інгулецький ГЗК" призупинено виробництво концентрату, на ВАТ "ДніпроАзот" — виробництво аміаку та карбаміду. На підприємствах металургійної галузі призупинено більшу частину конвертерів та мартенівських печей. Всі ці вимушені заходи значно вплинули на обсяги виробництва галузей.

У січні-серпні 2009 року обсяги виробництва добувної промисловості відновлено до 75% від показника минулого року; переробної — 63,5%. У січні-серпні 2009 року фінансовим результатом від звичайної діяльності суб'єктів господарювання області стали збитки на суму 3,3 млрд грн. Прибутково працювало лише 50% від загальної кількості підприємств.

Таким чином, намічені деякі зрушення в розвитку промисловості й підвищення ефективності державної структурно-інвестиційної політики області не змогли подолати загальну тенденцію падіння обсягу виробництва, її галузеву спрямованість на скорочення обсягу виробництва переважно в галузях обробної спеціалізації промисловості.

Також важливою тенденцією розвитку промисловості області є "обважнення" її галузевої структури. Дослідження змін галузевої структури промисловості області за 2000—2007 роки проводилося шляхом виявлення направленості структурних зрушень під дією двох головних факторів, що визначають розвиток промисловості в період реформування економіки: процесу лібералізації цін і тенденції падіння обсягів виробництва. Наступним важливим фактором, що визначає спрямованість структурних зрушень у бік посилення державного впливу на діяльність вітчизняних підприємств, є тен-

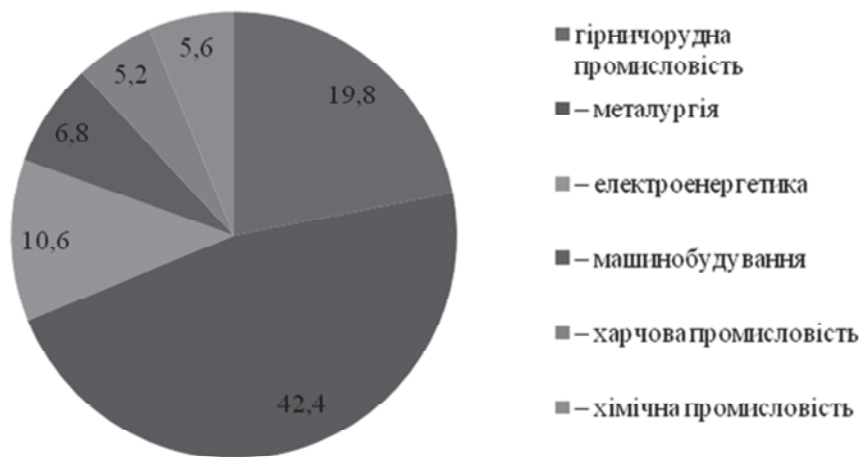

Рис. 1. Структура промисловості Дніпропетровської області в 2009 році

денція падіння обсягу виробництва, динаміка якого не є однаковою в різних галузях. Виявлена раніше галузева спрямованість падіння обсягу виробництва: мінімальне — в галузях добувної промисловості і металургії, максимальне — в машинобудуванні і легкій

промисловості, здійснює прямий вплив на структурні зрушення по укрупнених групах галузей у бік обважнення галузевої структури промисловості.

Однак, вплив тенденції падіння обсягу виробництва на зміну структурних зрушень у промисловості області не

Таблиця 1. Галузева структура промисловості області за 2000—2007 рр.

Галузь промисловості	Роки							
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Добувна промисловість, у тому числі:	1,21	42,36	39,16	-2,34	28,19	44,88	24,64	43,66
Видобування енергетичних матеріалів	-11,93	-3,78	323,26	-17,48	11,04	-1,61	0,09	1,85
Видобування неенергетичних матеріалів	13,14	46,14	-284,10	15,14	17,15	46,49	24,55	41,81
Обробна промисловість, у тому числі:	116,18	62	-1124,35	164,06	80,38	60,25	77,57	56,64
Харчова промисловість	7,67	0,3	-66,31	7,17	-1,54	-1,01	2,75	-0,33
Легка промисловість	0,37	-0,34	40,51	-3,21	-0,38	-0,33	-0,17	-0,05
Виробництво деревини та виробів з неї	0,84	-0,09	41,97	-0,77	0,12	0	-0,02	-0,02
ЦПП: вилавнича справа	4,03	0,21	-27,72	-1,04	0,38	0,73	0,14	0,1
Виробництво коксу, продуктів нафтопереробки та ядерного палива	-1,92	1,25	118,43	-11,12	-0,23	0,84	0,5	-1,38
Хімічна та нафтохімічна	10,91	1,43	46,8	12,06	6,40	4,54	-0,42	0,95
Виробництво інших неметалевих мінеральних виробів	-0,16	-0,6	53,27	-8,66	-0,01	0,32	1,25	2,83
Металургія та обробка металу	92,67	53,7	-1572,94	179,89	77,87	54,26	74,88	54,84
Виробництво машин та устаткування	-3,22	6,25	237,21	-17,46	-3,79	-0,36	-2,05	-0,80
Інше виробництво віднесене до інших груп	0	0	0	7,25	1,56	1,26	0	0,5
Виробництво електросенергії, газу та води	-17,39	-4,35	1185,2	-61,72	-8,57	-5,13	-2,21	-0,3
Всього по промисловості	100	100	100	100	100	100	100	100

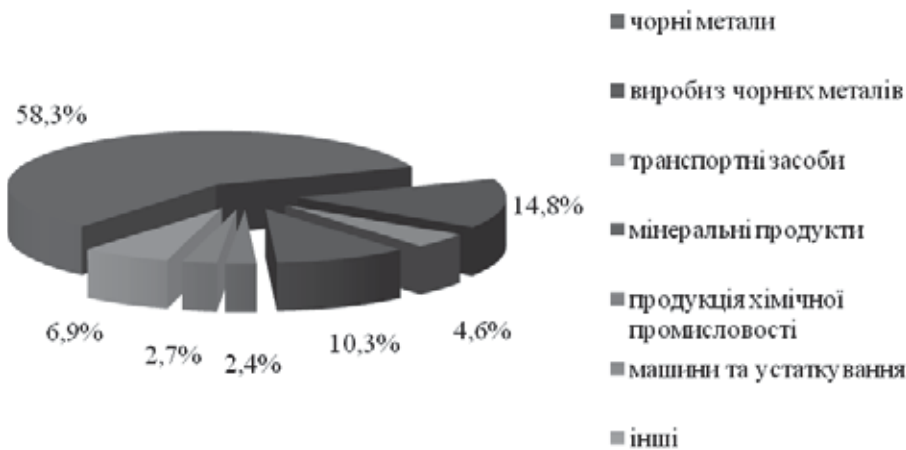

Рис. 2. Товарна структура експорту в 2008 році

такий значний і однозначно негативний порівняно з відповідним впливом процесу лібералізації, виявленого під час оцінки оптимальності процесів роздержавлення і приватизації власності як основи побудови збалансованої структурно-інвестиційної політики в регіоні.

Звідси криза виробництва в промисловості перетворюється на структурно-інвестиційну кризу, викликану незбалансованістю процесів роздержавлення і приватизації власності в регіоні. Однак структурний характер кризи виробництва не є показником структурно-інвестиційної перебудови в промисловості. В умовах структурно-інвестиційної кризи в промисловості структурно-інвестиційні зрушення проходять в напрямі, який є протилежним прогресивному, тобто відривається від потреб населення і конкретних споживачів.

Переорієнтація промислового комплексу області на сировинну спрямованість, як ознака периферійної економіки і наслідок незбалансованості процесів роздержавлення і приватизації власності, наочно відображається в зміні структури експорту промислової продукції Дніпропетровської області.

Найбільшу питому вагу в 2008 році у загальному обсязі експорту становили чорні метали — 58,3%, вироби з чорних металів — 14,8% (рис. 2). Водночас частка експорту готових виробів залишається малою.

Вказані приклади свідчать про те, що в промисловості Дніпропетровської області спостерігається небезпечна тенденція деградації галузей і виробництв, пов'язаних з науково-технічним прогресом. Значна частина основних промислово-виробничих фондів Дніпропетровської області, особливо старих, традиційних галузей промисловості, сформована дуже давно, що, безперечно, впливає на їх вікову структуру в бік "старіння". Загальний рівень зносу основних виробничих фондів промисловості області є одним з найвищих у країні і становить 61,9%. Значне зношення основних виробничих фондів у багатьох галузях промисловості потребує постійного інвестиційного "живлення" для збереження їх в працездатному стані. Старіння фондів і погіршення їх якісного складу — результат зниження оновлення основних виробничих фондів через відсутність інституту ефективного приватного

власника, орієнтованого сьогодні лише на отримання короткострокового інвестиційного результату.

Слід зауважити, що проблема "ефективного власника" залишається актуальною і для колишніх державних підприємств, особливо великих, стратегічно важливих для держави, які перейшли до приватних власників. Тут виникає необхідність досить виваженого та цілеспрямованого підходу з боку центральних, галузевих і регіональних органів влади до забезпечення умов для ефективною роботи великих і надвеликих підприємств (будь-якої форми власності), оскільки саме вони формують фундамент економіки країни. Розробка стратегії виходу з кризи цих підприємств, забезпечення збалансованості заходів роздержавлення і приватизації власності залишається важливою проблемою, від вирішення якої в найближчі роки визначиться добробут регіону, його мешканців, успіх ринкового реформування і становлення промислового потенціалу області.

Найважливіша особливість здійснення процесів роздержавлення і приватизації власності при побудові збалансованої структурно-інвестиційної політики — високий рівень концентрації промислового виробництва і пов'язаний з ним високий ступінь монополізації промисловості області, що визначає тісну залежність стану економіки області від функціонування великих і надвеликих підприємств промисловості, що перебувають під контролем ФПП.

Ще однією важливою специфічною проблемою функціонування промислового потенціалу і забезпечення оптимальності, збалансованості процесів роздержавлення і приватизації власності при побудові ефективною структурно-інвестиційної політики є високий ступінь негативного впливу промисловості на екологічну ситуацію в регіоні. Екологічна ситуація в Дніпропетровській області є однією з найбільш напружених. 70% території області перебуває в тяжкій екологічній ситуації, особливо потерпають від екологічної кризи наступні міста: Дніпропетровськ, Дніпродзержинськ, Кривий Ріг, Нікополь, Марганець, Павлоград. За даними Держкомгідромету, область займає перше місце за обсягом забрудненості повітряного та водного басейнів, за загальною деградацією при-

родного середовища. Значний "внесок" в екологічне неблагополуччя вносять промислові підприємства. Це зумовлено використанням ними традиційних механічних технологій, відсутністю сучасних перспективних ресурсозберігаючих екологічно чистих технологій у виробництві.

Процеси ринкових перетворень в економіці (приватизація, розвиток підприємництва та ін.) здійснюються без врахування екологічного фактора діяльності підприємств, не сформована система економічних інструментів і підходів до охорони природи. Наявна система економічних механізмів і важелів оздоровлення природного середовища (принципи формування територіальних екологічних фондів, система економічних санкцій і платежів за забруднення навколишнього середовища, критерії пільгового природокористування) була розроблена в попередні роки і з різкою зміною економічних умов припинила відповідати новим ринковим вимогам.

У сучасних умовах перехідного періоду вирішення завдання екологічної безпеки навколишнього середовища від техногенного впливу промисловості слід проводити за наступними напрямками:

- визначення меж екологічної безпеки промисловості і прийняття заходів з їх дотримання, включаючи виведення екологічно небезпечних підприємств у промислові зони з одночасною розробкою економічного механізму його реалізації;

- врахування критерію екологічної безпеки якості пріоритетного при розробці й відборі інвестиційних бізнес-проектів, в процесі здійснення нового будівництва;

- коректування діючих у промисловості (і розробка нових) економічних інструментів захисту навколишнього середовища, адаптація їх до функціонування в умовах інфляції і падіння обсягів виробництва (наприклад, створення системи автоматичного індексування платежів за природокористування, штрафів і санкцій за забруднення навколишнього середовища і т.п.).

ВИСНОВОК

Процеси роздержавлення і приватизації власності, які спрямовані на забезпечення оптимальної і збалансованої структурно-інвестиційної політики, вимагають від державних органів влади цілеспрямованого підходу до забезпечення умов для ефективною роботи приватизованих підприємств з метою забезпечення ефективності приватного власника.

Література:

1. Амоша О. Стратегія вдосконалення господарського механізму. / Вісник НАН України. — 2002. — № 1.

2. Звіт про виконання програми соціально-економічного та культурного розвитку області за 2008 рік: <http://www.adm.dp.gov.ua>

3. Головне управління статистики у Дніпропетровській області. / Режим доступу <http://www.dnestrstat.gov.ua>

4. Техніко-економічне обґрунтування комплексної програми створення спеціальних територій підтримки інновацій в Дніпропетровській області: <http://www.adm.dp.gov.ua>

Стаття надійшла до редакції 19.11.2009 р.